

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE-FILOZOFIE**

TEZĂ DE DOCTORAT

**PARTICULARITĂȚI ECLEZIOLOGICE ALE EPARHIEI
GRECO-CATOLICE DE ORADEA ÎN PRIMUL SECOL
AL EXISTENȚEI SALE**

- Rezumat -

Coordonator științific:

Prof. Univ. Dr. Sigmirean Cornel

Doctorand:

Salanschi Raimondo-Rudolf

2012

Lucrarea de față este o modestă contribuție la aprofundarea chestiunilor legate de formarea și activitatea Episcopiei Greco-Catolice de Oradea în primul ei secol de existență, oprindu-se, în mod particular, asupra problemelor ecleziologice ale acesteia și asupra vieții și activității episcopilor care au condus-o în primii 100 de ani de existență a ei.

Conținutul lucrării este structurat în patru capitole. În primul dintre ele, intitulat „Transilvania - spațiu al confluențelor religioase: catolicism și ortodoxie”, am încercat să prezentăm sintetic procesul de creștinare a românilor, cu particularitățile sale, subliniind faptul că aceștia sunt unica națiune din familia popoarelor latine care „profesează” religia creștină de rit bizantin. Capitolul este o scurtă prezentare a istoriei românilor, pornind de la încreștinarea lor până la Unirea cu Biserica Romei (1697-1701).

În al doilea capitol am vorbit despre Conciliul sau Sinodul de la Ferrara-Florența (1438-1439), ca fundament al Unirii unei părți a românilor din Transilvania cu Biserica Romei, arătând că el a reprezentat cea mai importantă încercare de unire a celor două ramuri ale creștinismului: oriental și occidental.

Tematica conciliului a fost următoarea: adaosul „Filioque”, purgatoriul, azima și primatul papal, problemele discutate păstrându-și în istoriografie denumirea de „punctele florentine”. El a reprezentat singura încercare de refacere, în Evul Mediu, a unității bisericești dintre Răsărit și Apus pe calea tratativelor. Ea s-a realizat, însă, mai târziu, prin Unirea cu Biserica Romei a ucrainenilor din Regatul polonez, la Brest (Bierastsie), pe teritoriul Bielorusiei (1596), prin cea a rutenilor din Ungaria Superioară (1646-1692), precum și prin încercarea de unire a sârbilor din Ungaria (1688). Aceste experiențe de *Unire* au reprezentat, pentru românii din Transilvania, un model pentru *Unirea* care se va realiza între anii 1697-1701.

Cele patru puncte care separau cele două Biserici, ortodoxă și catolică, puse în discuție la Ferrara-Florența, au fost acceptate de către românii din Transilvania, ca bază a intrării lor în sânul bisericilor catolice orientale. Prin urmare, acest capitol are scopul de a face cunoscută istoria Conciliului din Ferrara-Florența, fără de care nu se poate înțelege corect formarea și activitatea Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică. Prezentarea succintă a lucrărilor sale are menirea de a lămurii pregătirea Unirii Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Roma, care este descrisă în următorul capitol, al treilea, din lucrare.

În el se analizează nașterea Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, motivele istorice, teologice și ecleziologice pentru care o parte din românii transilvăneni,

conduși de către episcopul Teofil Seremi (1692-1697), s-au rupt de Biserica Ortodoxă și s-au unit cu Biserica Romei, formând, astfel, Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică.

Capitolul acesta surprinde, de asemenea, și Reforma protestantă descriind și influențele acesteia asupra românilor. Ea s-a născut ca o mișcare de potolire a setei spirituale, reușind, în comparație cu alte mișcări eretice, să se afirme și să se impună în multe țări din Europa, grație sprijinului politic și economic al principilor germani, care au adoptat-o ca religie de Stat. Aceasta a adus în esență, la o masivă trezire spirituală, care a marcat credința și viața creștinismului occidental, deși a avut repercusiuni socio-politice și economice asupra vieții europene. Ea s-a declanșat într-o perioadă marcată de bogate transformări culturale și politice (gândirea renașcentistă, descoperirile geografice, apariția monarhiilor naționale) și a dus la sfărâmarea structurii monolitice ale bisericii romano-catolice, figurând ca o mare forță dezintegratoare a catolicismului medieval. Contrar unei opinii larg răspândite, Reforma protestantă a fost un fenomen european și nu național, adică german, apoi exportat în diverse țări europene. S-a manifestat simultan sub diferite forme, în numeroase țări europene. Inițiativa lui Luther a fost detonatorul unui proces masiv, care a avut mulți protagoniști și a implicat, cu rezultate diferite, întreaga creștinătate din Europa de Vest, inclusiv pe cea din Anglia, și din Europa Centro-orientală.

Tot acest capitol surprinde și Unirea bisericii românești din nord-estul Ungariei, în special din părțile Sătmăruului, cu biserica catolică. În acest loc sunt descrise persoanele care au activat pentru realizarea Unirii, în special, cardinalul Leopold Kollonich. Aflat în fruntea unei comisii, în 1688, el a reușit să întocmească notoriul document intitulat *Einrichtungswerk des Königreich Ungarn* („Opera de reorganizare a Regatului Ungariei”), în care se susținea ideea înființării unei ample mișcări pentru unirea popoarelor ortodoxe cu Biserica Romei, sprijinind, în același timp, măsuri de natură socială și politică în favoarea viitorului cler unit.

Modelul unirii rutenilor din Ungaria a avut o importanță majoră pentru românii din Transilvania, pe de o parte pentru că teritoriul locuit de ruteni se învecina cu această regiune a Imperiului, iar pe de altă deoarece în satele din nordul Transilvaniei prozelitismul în favoarea unirii românilor a fost pus în mișcare înainte de realizarea ei, prin eforturile depuse de episcopul greco-catolic de Munkács, Iosif de Camillis. Un rol important în pregătirea unirii bisericii ortodoxe din Transilvania cu biserica catolică l-au avut misionarii iezuiți, în frunte cu părintele Ladislau Bárány. Acești misionari catolici au încercat să-i

convingă pe liderii bisericii românești, că numai prin unirea cu biserica romană putea să fie salvată credința ortodoxă de pericolul calvinizării. Această idee a găsit, prin urmare, consens între unii membri ai clerului ortodox.

În continuare sunt descrise cele trei sinoade de unire a românilor cu Biserica Romei, precum și istoria *Diplomelor leopoldine*, pentru ca această parte să se încheie prin câteva considerații istoriografice asupra înfăptuirii acesteia.

În ultimul capitol, cel mai lung al tezei, am încercat să aduc la lumină înființarea Episcopiei Greco-Catolice de Oradea. Aici m-am ocupat de necesitatea formării acesteia, subliniind dificultățile legate de înființarea și evoluția ei sub conducerea primilor episcopi, Meletie Kovács (1748-1775), episcop sufragane, și Moise Dragoș (1775-1787), urmați, așa cum am spus înainte, de Ignatie Darabant (1788-1805), Samuil Vulcan (1806-1839), Vasile Erdélyi (1843-1862) și Iosif Papp-Szilágyi (1863-1873).

Tot în acest capitol, am amintit marile curente ideologice ale timpului, cum ar fi: iosefinismul, iluminismul și *Aufklärung*-ul catolic, propagate în Transilvania și în comitatul Bihor, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, tratând și despre ecourile Revoluției Franceze, care, într-un fel sau altul, au influențat dezvoltarea eparhiei.

O bună parte a capitolului am dedicat-o politicii de toleranță al lui Iosif al II-lea, unde mi-am propus să analizez și să descriu reformele începute de către Maria Tereza, pentru a ajunge, apoi, la reformismul fiului ei, încă din anii când acesta din urmă a fost co-regent și la reformele ecleziastice cele mai profunde, care au avut ca punct culminant Edictul de toleranță religioasă din 1781 și aplicațiile sale ulterioare.

În imperiul habsburgilor, intenția „majestăților imperiale”, Maria Tereza și Iosif al II-lea, bazată pe idei iluministe, era aceea de „nivelare în sus” a standardului de civilizație a popoarelor din împărăția lor. Și totul în spiritul raționalismului iluminist, pragmatic și constructiv, menit a-i face pe oameni mai buni, mai responsabili, ca supuși și „cetățeni” datori Statului și, în același timp, apărați de instituțiile acestuia. Nu e de mirare, în astfel de situație, că pe mulți dintre aceștia i-a atras, către ideea de benignitate necondiționată a împăratului, politica Mariei Tereza și mai ales a fiului acesteia, Iosif al II-lea. Prima și-a întezit eforturile spre a ușura viața țăranilor iobagi din „țările coroanei”, prin acele celebre reglementări ale sarcinilor urbariale (1767-1772), iar cel de al doilea a pășit, cum se știe, mai departe, eliberându-i, la 1785, din „servitute”. Îi interesa pe cei doi și viața religioasă a acestora, atrăgându-i la cea mai „adevărată” și mai bună dintre religii, catolicismul, nu neapărat prin „forță brută”, cum obișnuiau să spună istoricii români de dinainte de 1989, ci

prin cea a persuasiunii, căci altfel nu se explică, ca specificitate locală, desigur, de ce au avut loc acele „interogări” sau anchete făcute de-a lungul anilor în Eparhia Greco-Catolică de Oradea, prin comisii special constituite în acest scop, a unei mulțimi de enoriași români, socotiți ca trecuți la Unire, spre a constata dacă rămân statornici în aceasta și mai ales dacă știu deosebiri între catolicism și ortodoxie. Nu le știau nici măcar toți preoții, necum enoriașii, chiar dacă, încă în primii ani de după Unire, erau puși de preoții uniți să rostească acele „angajamente”, despre care s-a vorbit în lucrare. Și aceasta vădește, dacă nu superficialitatea creștinismului lor, cel puțin rămânerea acestuia doar în zona „instinctelor”.

În orice caz, putem conchide că trecerea la Unire a revărsat asupra românilor lumina culturii, și că prin aceasta i-a pregătit pentru receptarea marilor deziderate ale națiunii lor. Ușor se poate demonstra această aserțiune din studiul vieții și activității episcopilor din primul secol de existență a bisericii amintite, Meletie Kovács, episcop sufragane, și Moise Dragoș, Ignatie Darabant, Samuil Vulcan, Vasile Erdélyi și Iosif Papp-Szilágyi, asupra cărora ne-am oprit de-a lungul acestui modest operat. Fiecare dintre ei au dorit, pentru „fiii lor sufletești”, să rămână statornici în Unire, „catolici”, așadar, dar și, așa ca restul conașionalilor lor, păstrători ai ritului liturgic practicat de aceștia, și astfel aparținători de „națiunea” proprie. Unirea, deci, a însemnat nu o „trădare”, cum o califică unii dintre istoricii români, ci în mod ciudat o revenire a celor care au adoptat-o la spiritul și conștiința latinității, aici unde locuiau, în vecinătatea maghiarilor ugrofînici, la apus și în mijlocul mării de popoare slave care-i înconjură. O altă specificitate a instituției ecleziale despre care am vorbit, ar fi aceea că ea, Episcopia Greco-Catolică de Oradea, în prima ei sută de ani de existență, s-a bucurat, mai mult ca alte episcopii din Imperiu, de dărnicia împăratului, concretizată în bogăția la care a avut acces, prin intrarea, din 1781, „în stăpânirea veșnică” a Domeniului de la Beiuș, din a cărui exploatare se obțineau, în ciuda „nefertilității” solului, venituri apreciable.

Curtea habsburgică a fixat până și modalitatea cheltuirii acestor venituri, care s-a dovedit benefică pentru enoriașii din Episcopia Greco-Catolică de Oradea. Biserica, era, astfel, îndatorată împăratului și prin el desigur Statului, „ascultând” deopotrivă de acesta și de Sfântul Părinte de la Roma, chiar când cel dintâi voia să dicteze în treburile administrației ei, încercând să facă ordine în politica de întemeiere a mănăstirilor și în cea a funcționării ordinelor călugărești, socotite la un moment dat prea numeroase și, după împăratul Iosif al II-lea, inutile. El previziona, în împărăția sa, o „Biserică de Stat” sau pentru Stat, antrenată în opera de civilizare a popoarelor din aceasta. L-au înțeles toți

ierarhii și au acționat în armonie cu poruncile sale, atunci când acestea nu contraziceau, în esență, atârnarea lor de urmașul Sfântului Petru.

E suficient să urmărim, în Episcopia Greco-Catolică de Oradea, activitatea primilor doi ierarhi de după întemeierea eparhiei, Moise Dragoș și Ignatie Darabant, luptând pentru „lățirea”, printre conaționali lor, a Unirii și, concomitent, pentru „luminarea”, prin școală, a acestora. Pentru cei păstoriți, ierarhii orădeni și în general biserica greco-catolică era, am zice, un *totum factum* din punct de vedere al grijii pentru tot ceea ce ținea de adaptarea la viață, pentru ameliorarea traiului zilnic, pentru ținuta lor morală.

În fața lui Meletie Kovács, Moise Dragoș, Ignatie Darabant și Samuil Vulcan, precum și a consistoriilor lor se prezentau, de exemplu, la judecată partenerii „ponoslari”¹ ai cuplurilor, sau cei nemulțumiți de comportarea soților, respectiv a soțiilor lor, aflați în pragul despărțirii sau divorțului. La Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale, în Fondul *Episcopia Greco-Catolică de Oradea*, se păstrează o mulțime de reclamații ale acestora, cu rezoluții date de episcopii amintiți, cel mai implicat dintre ei în astfel de acțiuni fiind Samuil Vulcan.

Angajamentele sau legămintele de împăcare, luate în fața episcopului de către soți, în scris și sub jurământ, au avut darul, de cele mai multe ori de a-i aduce la gânduri mai bune, respectiv la împăcare. Și tot episcopii aveau grijă, nu doar de fiii enoriașilor greco-catolici români, căci le acordau burse „devalma”, celor merituoși, desigur, indiferent de ritul religios. E suficient să amintim aici că, în listele cu rezultatele la învățătură ale gimnaziștilor de la Beiuș, pe anul școlar 1842/43, apar o mulțime de tineri din satele ortodoxe, din care e de presupus că mulți locuiau și „mâncau” în gimnaziu.

Prin ei, adică prin episcopi, oficialitățile puneau în aplicare măsurile de igienă sau cele de tratament medical, dar și vaccinarea de variolă sau „vărsat de vacă”, făcută pe teritoriul eparhiei de timpuriu, adică la puțină vreme după descoperirea sa. Și nici grija pentru îmbunătățirea stării materiale, și prin aceasta pentru ameliorarea traiului zilnic al locuitorilor, nu i-a ocolit pe arhierii orădeni. Țăranilor li se „arendau”, pentru întreținerea oilor și vitelor mari, imensele pășuni alpine ale Domeniului din Munții Apuseni, la prețuri modice, desigur, și tot lor li se „aproba” tăierea lemnului de foc și construcție, din pădurile seculare ale acestuia.

Îi învăța biserica pe săteni să și „economisească”, construindu-le, în multe comune, grânare sau depozite de grâne, cu regulamente precise, funcționând după un model

¹ Termenul provine din ungurescul „panaszló”, care înseamnă reclamant, plângător.

cooperatist de într-ajutorare, care au salvat de la pieire, în vreme de calamități, multe dintre familiile țăranilor români. Lor li se recomanda, prin ierarhi, protopopi și preoți, desigur, să crească viermi de mătase, respectiv să planteze „frăgăret” pentru prășirea și hrana acestora, căci din vânzarea gogoșilor se obțineau importante venituri completitive.

Instituția eclezială avea, așadar, grijă, nu doar de sufletul enoriașilor, ci și de trupul acestora, socotind că „flămânzirea” oamenilor înseamnă distrugerea „corpurilor lor pământești”, făcute după „chipul și asemănarea lui Dumnezeu”, o adevărată sinucidere *in nuce* și, ca atare, un păcat de moarte. N-a reușit întotdeauna această operă a ei, dar a reușit în altele, legate, cum am spus, de emanciparea prin cultură a enoriașilor săi, astfel încât e greu de presupus ce s-ar fi întâmplat cu românii din Transilvania fără Unirea unei părți considerabile a lor cu Biserica Romei.

Cuvinte cheie: conciliu, sinod, diplomă, ecleziologie, biserică, papă, patriarh, mitropolit, episcop, eparhie, dieceza, episcopie, parohie, protopopiat, preot, paroh, protopop, enoriaș, unire, creștinare, creștinism, reformă, contrareformă, protestant, bizantin, latin, confesiune, religie, romano-catolic, greco-catolic, ortodox, principe, împărat, domnitor, imperiu, decret, edict, curte, națiune, petiție, cultură, școală, educație, învățământ, seminar, Transilvania, Oradea, Beiuș, *Partium*, Bihor, Munkács, Satu Mare, Viena, Roma.

CUPRINS

CUPRINS	2
SIGLE ȘI ABREVIERI	4
INTRODUCERE	6
CAPITOLUL I	12
Transilvania - spațiu al confluențelor religioase: catolicism și ortodoxie	12
CAPITOLUL II	21
Conciliul de la Ferrara-Florența	21
1. Conciliul de la Ferrara-Florența, fundamentul Unirii românilor cu Biserica Romei	21
2. Consecințele Conciliului de la Ferrara-Florența	30
CAPITOLUL III	35
<i>Reconquista</i> și Unirea românilor cu Biserica Romei	35
1. <i>Reconquista</i> austriacă și unirea românilor cu Roma	35
2. Unirea românilor cu Biserica Romei	39
2.1. Situația socială, politică și religioasă a românilor din Transilvania înaintea Unirii cu Biserica Romei	40
2.2. Instaurarea regimului habsburgic în Transilvania	43
2.3. Reforma și diversificarea spațiului confesional	49
2.4. Influxul luteranismului în rândul românilor	54
2.5. Efectul propagandei calvine printre români	59
2.6. Români și antitrinitarismul	64
3. Înființarea Bisericii Române Unite în zona Sătmarului	71
4. Înființarea Bisericii Române Unite în Transilvania	78
4. 1. Episcopul Teofil Seremi (1692-1697) și Sinodul de Unire de la Alba Iulia din 1697	78
4.2. Episcopul Atanasie Anghel (1697-1713) și Sinodul al doilea de la Alba Iulia, din 1698	85
4.3. Prima Diplomă Leopoldină	87

4.4. Al treilea sinod de Unire de la Alba Iulia din 1700	89
4.5. A doua Diplomă Leopoldină	90
4.6. Câteva considerații istoriografice asupra Unirii românilor cu Biserica Romei	95
CAPITOLUL IV	101
Unirea în nord-vestul României, crez și acțiune. Primul secol de existență a Episcopiei greco-catolice de Oradea (1777-1877)	101
1. Înființarea episcopiei greco-catolice de Oradea	101
2. Episcopul sufragane Meletie Kovács (1748-1775)	111
3. Episcopul Moise Dragoș (1775-1787)	118
3.1. Reformele religioase ale împărătesei Maria Tereza (1740- 1780) în timpul păstoririi lui Moise Dragoș	121
3.2. Sistemul ecleziastic al lui Iosif al II-lea	135
3.3. Edictul de toleranță religioasă al împăratului Iosif al II-lea Emanarea patentei. Cauze și efecte	143
3.4. Ordonanțele succesive ale edictului de toleranță	153
3.5. Influența politicii de toleranță al lui Iosif al II-lea asupra Eparhiei Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, de Oradea	159
3.6. Efectele edictului de toleranță al lui Iosif al II-lea în Eparhia Greco-Catolică de Oradea	167
4. Episcopul Ignatie Darabant (1788-1805)	181
5. Episcopul Samuil Vulcan (1806-1839)	194
6. Episcopul Vasile Erdélyi (1842-1862)	206
7. Episcopul Iosif Papp-Szilágyi (1813-1873)	221
CONCLUZII	235
BIBLIOGRAFIA	240
ANEXE	282